

JUHÁSZ IMRE

Beköszöntő helyett, egy új folyóirat margójára

„A zsarnokság gyakorlatának alkalmi megszüntetése nem azonos elveinek megszüntetésével, mert az előbbi a hatalmat közvetlenül birtokló személy erényességétől, az utóbbi a nemzet erényességétől és bátorságától függ.”

(Thomas Paine)

Az emberi jogok megfogalmazása, eredete a messzi távolba vezet. Ma, amikor egyre többet hivatkoznak e jogokra, akkor talán érdemes visszanyúlni a forrásokhoz. Terjedelmi okokból persze e visszatekintés csak vázlatos lehet. Mégis meg kell tennünk, mivel e vázlat apopóját egy új folyóirat megjelenése adja. E folyóiratot a magyar államszervezet egyik legújabb hajtása, a Független Rendészeti Panasztestület bocsátja útjára, azzal a nem titkolt céllal, hogy – természetesen a mindenkori szerzők segítségével – elsősorban szűkebb értelemben vett hatásköre, a „rendészeti tevékenység” és főként, de nem kizárólagosan, e tevékenységgel összefüggésben, az emberi jogok érvényesülésének világát kutassa.

Miért fontos e kutatás? Álláspontom szerint az emberi jogok érvényesülése egy családban, egy településen, egy országban, vagy éppen az olyan szupranacionális egységekben, mint az Európai Unió, mindig tükörként működik. Ez a tükör pedig nem valami mesebeli varázstükör, ami csak azt láttatja, amit szeretne a nézelődő. Ez a tükör sokszor kíméletlenül és kendőzetlenül mutatja meg a valóságot. Ez a tükör mindenki számára egyértelműsíti, hogy az adott országban vagy valamely társadalmi mikrokörnyezetben létezik-e emberhez méltó élet, létezik-e szabadság, létezik-e demokrácia.

Az emberi jogokkal bizony nem bántunk mindig kesztyűs kézzel. Ez akkor is így van, ha most eltekintünk a távolabbi múlt diktatúráitól, a közeli múltban „létező szocializmus” szemfényvesztő kétarcúságától, a szavak és a gyakorlat közötti szakadéktól, és csak az elmúlt két évtizedre fókuszálunk. Ki kell mondani, hogy

különösen a nemzeti-konzervatív értelmiség, de az ehhez az értékrendhez köthető politikai főszereplők is, hajlamosak voltak e fontos (jog)területet átengedni – az értelmezés és az érvényesítés terén is – az ún. balliberális erőknél, értelmiségi köröknek. A nemzeti-konzervatív értékrendet képviselők közül sokakat (tisztelt a kivételnek) éppen a 2006 őszén Magyarországon bekövetkezett brutális rendőri fellépés, amely egyértelműen az emberi jogok sárba tiprását jelentette, döbentette rá e jogok védelmének fontosságára. Sajnálatos, hogy ez a felismerés, az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján elszenvedett kétségtelen súlyos megaláztatás ellenére is a többségnél csak kisebb fáziskéséssel történt meg. És a felismerés – véleményem szerint – még a sérelmek ellenére sem volt az érintettek 100%-ára jellemző. Ugyanakkor katalizátorként hatott a regnáló hatalom felelősséget elutasító, fellengzős, pökhendi hozzáállása, jogszerű karhatalmi fellépést vizionáló hazugságaradata, amely a felelősök kitüntetésében és bűneik eltussolásában csúcsosodott ki. Ezek a tragikus napok persze a történelem folyamában csak néhány pernyi eseményként írhatók le, amelyekre még nem tudunk kellő távolságból tekinteni. Az emberi jogokért folytatott harc nyitánya pedig ebben az idősíkban talán már néhány órányira van a ma emberétől. Ez a néhány óra azonban elegendő arra, hogy a kezdetek a múlt kódéba burkolózzanak.

E cikk elején a tiszta forrásokhoz való visszatérést ígértem. Nézzük elsőként a száraz tényeket. A forrásvidék, mint tudjuk, vitatott. Az a vélekedés, miszerint nem lehet eldönteni, hogy az angol vagy a francia szerep volt-e a döntő, ma általánosan elfogadottnak tekinthető.

Kétségtelen, hogy időben előbb járnak az angolok, de ez csak akkor releváns, ha a rendi fejlődés 1215-ből származó és a korra jellemző alapjoggyűjteményét, a Magna Charta Libertatumot elfogadjuk mint az emberi jogokhoz vezető út részét. Az egyik ellenjavallat a figyelembevételt illetően épp az, hogy csak a kiváltságos társadalmi rétegek előjogait védték, vagy valamely adott társadalmi csoportot ért sérelem reparációját voltak hivatva biztosítani. A későbbi – XVII. századi – dokumentumok pedig még mindig nem általában az emberről szóltak, hanem legfeljebb az alattvalókról (Petition of Rights, Habeas Corpus Act, Bill of Rights). Ugyanakkor a későbbiek szempontjából az úttörő jelleg elvitathatatlan, és olyan, ma az emberi jogok élvonalához tartozó jogok fogalmazódtak meg és fejlődtek ki e dokumentumokban, mint pl. a személyes szabadsághoz való jog. Nagy előrelépést jelentett az angol jogalkalmazás is ezen a téren, hiszen a common law részévé tette, tartalommal töltötte meg az írott jogot.

A franciák részben más úton jártak. A felvilágosodás egyik legnagyobb alakja, Rousseau lényegében a természetjogi felfogás talaján állt, amikor kinyilvánította, hogy az emberek szabadnak és egyenlőnek születtek, de az idők során e szabadságot

elvesztették, ezért vissza kell térni a természetes állapothoz. A természetes állapot ismételt megvalósítását – mint az köztudott – egy ún. társadalmi szerződés megkötésével képzelte el.¹ Az ún. deklarációk (Amerikában a Függetlenségi Nyilatkozat, vagy a virginiai Jogok Nyilatkozata, Franciaországban „az ember és polgár jogairól szóló” nyilatkozat) a természetjogi felfogásból kinőve a normatív rendezés irányába mozdították el a fejlődés irányát (1791. évi francia alkotmány). Megjegyzendő – és a klasszikus eredetvitát amerikai színekkel árnyalja –, hogy éppen La Fayette márki² volt az, aki az amerikai függetlenségi háború után hazatérve, 1789. július 11-én a francia alkotmányozó nemzetgyűlésben felvetette a deklaráció meghozatalának szükségességét.

A tételes jogi rögzítés felé mutató folyamatot jól érzékelteti Kulcsár Kálmán megállapítása, mely szerint az emberi jogok jogi jelentőségüket az angol jogfejlődésben nyerték el, politikailag a felvilágosodásban emelkedtek ki, alkotmányos alapelvevé pedig az ún. írott alkotmányok elfogadásával váltak.³ Ezen időponttól kezdve, úgy tűnik, nincs megállás. A különböző társadalmi rendszerek „ontják” az alkotmányokat, és ezen alaptörvényekben mind kiemeltebb szerepet kapnak – mai fogalommal – az emberi jogok. Nem tisztem ezt az alkotmányos fejlődést bővebben ismertetni (ezt megtették már nálam erre sokkal inkább hivatott szerzők), de annyit azért le kell szögezni – nem kisebbítendő az 1831. évi belga vagy később a másodgenerációsnak is nevezett gazdasági és szociális jogokat is tartalmazó alaptörvények jelentőségét –, hogy pl. az 1936-os szovjet alkotmány, bár tartalmazta az alapjogokat, de azok gyakorlati érvényesülését már nem tudta garantálni. És ez a felfogás a második világháború után a szovjet érdekszférába kerülő Kelet-Közép-Európa vonatkozásában térben és időben is kiterjedt.

A nyugati világban ezzel egyidejűleg – a létező fasizmus okozta emberi jogi mélypontról elmozdulva – ténykérdés az emberi jogok természetjogi alapú rene-

¹ Ld. bőv.: ROUSSEAU, JEAN-JACQUES: A társadalmi szerződésről. In *Értekezések és filozófiai levelek*. Európa, Budapest, 1978.

² Marie Joseph Paul Yves Roch Gilbert Motier de La Fayette márki húszévesen saját hajóján indult el Amerikába XVI. Lajos király tiltása ellenére. George Washington vezérkarába került, és bátorságáért tábornoki rangot kapott. Az 1780-as – függetlenségi háborút eldöntő – yorktowni csatában is kitűnt. Később Washington fiává fogadta. Hazatérése után a francia forradalomban aktivizálódott. Tény: az Emberi és polgári jogok nyilatkozatát 1789. augusztus 26-án fogadta el az alkotmányozó nemzetgyűlés, az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat mintájára. Első változatát La Fayette fogalmazta meg, és előtte Thomas Jeffersonnal, akkori párizsi követtel is egyeztetett. Mint arra már utaltunk, La Fayette nyilvánvaló amerikai kapcsolata miatt, olyan – túlzónak tekinthető – hangok is vannak, amelyek az emberi jogok amerikai eredetét hangsúlyozzák.

³ KULCSÁR KÁLMÁN: A kulturális jogok és a demokratikus biztonság Európában. *Acta Humana*, 1996. 22–23. 98. p.

szánsza. Ez egyben a jogok nemzetközivé válását is magával hozta. Az ENSZ égisze alatt elfogadott „Emberi jogok egyetemes nyilatkozata” (1948), illetve az európai dimenziójú – idén 60. születésnapját ünneplő – „Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről” (1950) vagy az Európai Szociális Charta (1961). E dokumentumok jól rávilágítanak a kétpólusú világrendre és a két világnézet hidegháborús állóharcára is. A nemzetköziesedés magával hozza a természetjog háttérbe szorulását is, mivel egyes alapjogok (különösen a harmadik generációs jogok) már nem illeszthetők be a hagyományos felfogás kereteibe (pl. egészséges környezethez való jog).

Magyarország sajátos utat járt be az emberi jogokat illetően. Az angolszász fejlődéshez való kapcsolódás a Magna Charta Libertatum és az Aranybulla között legalábbis vitatott. A második világháborút megelőzően e direkt kapcsolat hangsúlyozásának – ellensúlyozni próbálván az osztrák és német jogi hegemoniát – politikai okai is voltak. Ma leginkább abban találhatjuk meg a hasonlóságot, hogy a Rákosi-diktatúra írott „alkotmányáig” hazánk – Angliához hasonlóan – történeti alkotmányral rendelkezett. A jogvédő jellegű dokumentumok (Aranybulla, zalai serviensek oklevele, Tripartitum) pedig egészen 1848-ig nem az egész közösségben gondolkodtak, csak a kiváltsággal rendelkező társadalmi csoportok érdekében rögzítettek alapvetőnek tekinthető jogokat. Az április törvények, és még inkább a Kiegyezést követő „törvényhozási boom” megeremtette a jogvédelmi igényű alapjogi hálót Magyarországon is. Ez a háló ugyanakkor különböző törvényekben szétszórta (pl. Csemegi-kódex) került szabályozásra és elég nagy lyukakat hagyott ahhoz, hogy bizonyos típusú alapjogok sérelme ne akadjon fenn rajta (pl. gyülekezési jog).

Az 1940-es évek közepétől az előző évtizedben háttérbe szorult emberi jogok szabályozása kérészerűen reneszánszát élte hazánkban is. Ennek során még az „emberi jogok” elnevezés sem mindig volt egyértelmű és meglehetősen nehezen honosodott meg. A magyar törvényhozás pl. még 1946-ban is akként fogalmaz: „A köztársaság polgárai részére biztosítja az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait, a magyar nép számára a rendezett együttélést s a más népekkel való békés együttműködést.”⁴ A hivatkozott törvény kimondta, hogy „természetes és elidege-

⁴Az 1946-os uralkodó álláspont szerint „Az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai különösen: a személyes szabadság, a jog az elnyomatástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog s a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában.

Ezektől a jogoktól egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül és e jogokat a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja.” [1946. évi I. törvény Magyarország államformájáról, Bevezető]

níthetetlen jogaitól egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül és e jogokat a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja”⁵.

Szabó Imre⁶ pl. nem tartotta időszerűnek az emberi jogok természetjogi jellegű megközelítését és az emberi jogokat szociológiai és jogi szempontból különböztette meg. Ezt fejezi ki az alábbi, tőle származó idézet is: *„itt eleve többről van szó, mint amit maguk a jogszabályok mondanak; valami rejlik a szavak mögött, valami ami messzebb mutat, távolabbi világra nyit ablakot [...] A törvénytörvény itt alig több, mint egy jel: jele annak a küzdelemnek, amelyet az egyén folytat a történelem folyamán a maga lehetőségeinek kifejtéséért, jele a harcnak, melyet tragikus félreértések és visszas történelmi helyzetek folytán az egyén kénytelen volt s helyenkint ma is kénytelen vívni az ellenségnek hitt közösséggel s a múltban többnyire csakugyan ellenséges állammal.”*⁷

Megszívlelte-e a politika ezen intelmeket?

Az 1946. évi I. tv. és az Alkotmány korabeli szövege mellett további – a gyakorlati érvényesülés jegyeit hosszú ideig nem mutató – jogforrások is megemlítendők. Így a magyar Országgyűlés 1956. évi I. törvényként cikkelyezte be az ENSZ Alapokmányát. Az ENSZ Alapokmány csak általánosságban foglalkozik az emberi jogokkal (7 alkalommal) és ilyen módon nem is vállalkozik arra, hogy az emberi jogoknak katalógusát adja, vagy bármilyen meghatározásba bonyolódjon. Azt azonban rögzíti, hogy az Egyesült Nemzetek előmozdítják „az emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő általános tiszteletben tartását”⁸. Ennek érdekében: „Valamennyi tag kötelezi magát arra, hogy az 55. cikkben felsorolt célok elérése érdekében a Szervezettel együttesen és külön együttműködik.”⁹ 1956 vérbe fojtására és az ENSZ ezzel kapcsolatos, a „magyar ügyet” végül is napirendről levező, sikertelen próbálkozásaira gondolva, válaszuk nem lehet más, mint tagadó az intelmek figyelembevételét illetően.

⁵ 1946. évi I. törvény Magyarország államformájáról, Bevezetés

⁶ SZABÓ IMRE: Az emberi jogok mai értelme. Hungária, Budapest, 1948. 5. p.

⁷ SZABÓ IMRE: i. m. 5. p.

⁸ ENSZ Alapokmány 55. cikk c) pont

⁹ ENSZ Alapokmány 56. cikk

A „kádári konszolidáció” a kivárás taktikájához folyamodott. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányával, amelyhez Magyarország csak 8 év múltán csatlakozott¹⁰, és a kihirdetéséről a 1976. évi 8. törvényerejű rendelet szólt.

A rendszerváltásnak is nevezett 1989-es évben – és azt követően is – módosított Alkotmány jelenlegi szövege komoly és Magyarországon soha nem látott katalógusát adja az emberi jogoknak.¹¹ Sajnos az emberi jogok alkotmányos rögzítése még a demokratikusnak tartott állami berendezkedés idején sem elégséges, mivel e jogok garantálása és védelme még gyerekcipőben jár. Érdemes lenne elidőzni az Alkotmány alapjogi rendelkezései maradéktalan érvényesülésének és az alkotmányos szabályozás kielégítő voltának kérdésénél, 2006 őszének brutális rendőrterrorja kapcsán.

Az emberi jogok magyarországi és európai érvényesülésére „ráerősített” uniós tagságunk. Magyarország és az Európai Uniót megtestesítő többi 26 állam normatív értelemben mérföldkőhöz érkezett. A fentiekben – nemzetközi összefüggésben – már említett Emberi Jogok Európai Egyezménye¹² vonatkozásában ki kell emelni, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye a tágabb értelemben vett Európa-jog része, így ez a kérdés már korábban – a legutóbbi szerződéses reformokat megelőzően is – európai uniós kérdéssé vált. Az Európai Unió megalakításáról szóló – Amszterdami Szerződéssel módosított – Maastrichti Szerződés kimondta: „Az Unió a közösségi jog általános elveiként tartja tiszteletben az alapvető jogokat, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, 1950. november 4-én Rómában aláírt európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból erednek.”¹³ A 2000-ben megalkotott és a Lisszaboni Szerződéssel egyidejűleg becikkelyezett Alapjogi Charta betetőzte azt a folyamatot, ami uniós szinten Maastrichttal elindult.

A ma hatályos, az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata¹⁴ szerint az Unió elismeri az Európai Unió Alapjogi Chartájának 2000.

¹⁰ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa megerősítő okiratának letétbe helyezése az Egyesült Nemzetek Főtitkáránál 1974. január 17-én megtörtént. Az Egyezségokmány a 49. cikk 1. bekezdése értelmében 1976. március 23-án lépett hatályba.

¹¹ Alkotmány XII. fejezet – Alapvető jogok és kötelességek.

¹² Az Európa Tanács 1950. november 4-én fogadta el az Emberi Jogok Európai Egyezményét (teljes nevén: Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény). A Magyar Köztársaság megerősítéséről szóló okiratának letétbe helyezése az Európa Tanács főtitkáránál 1992. november 5-én történt meg. Az egyezményt – és több kiegészítő jegyzőkönyvét – az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki.

¹³ Szerződés az Európai Unióról (Maastrichti Szerződés) 6. cikk (2) bek.

¹⁴ Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 83/13, 6. cikke (1) bek. (az EUSz. korábbi 6. cikke).

december 7-i, Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szövegében foglalt jogokat, szabadságokat és elveket. Fontos, hogy az Alapjogi Charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint az Unióról és a Unió működéséről szóló szerződések.

Jelzésértékű, hogy az Unió csatlakozott az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. Az alapvető jogok így módon, tartalmilag és értelmezési szempontból, az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez igazodnak, tekintettel arra, ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek, az uniós jogrend részét képezik, mint annak általános elvei.

Elérkeztünk tehát odáig, hogy az emberi jogok érvényesülése felett nemcsak az Európa Tanács Strasbourgi Bírósága (Emberi Jogok Európai Bírósága), illetve az eljárási és szervezeti szabályozást figyelembe véve az Európai Emberi Jogi Bizottság és Titkársága, vagy a Miniszteri Bizottság örökdik, hanem az Európai Unió egyes szervei – különösen az Európai Unió Bírósága – is felvállalta az emberi jogok védelmét. De felvetődik a kérdés: Hogyan tovább? Van-e még tennivaló, vagy kényelmesen hátradőlhetünk első-, másod- vagy harmadik generációs emberi jogaink láttán?

Ami a jövőt illeti, egyrészt dűlőre kell végre jutni a nemzet(i) kisebbségek) jogainak az emberi jogok sáncai közé való befogadása tárgyában, mivel a számtalan elvarratlan szál, a napi szintű jogsértések korrekt (nemzetközileg elfogadott) szabályrendszer hiányában történő ismétlődése előbb-utóbb radikalizálja az érintett nemzeti kisebbségeket. Megjegyzem, furcsa, hogy olyan alapvető kérdés, mint az anyanyelv használata – amely nélkül pl. a klasszikus emberi jogként felfogott szólás- vagy a sajtószabadság szinte egyáltalán nem értelmezhető – nem kap helyet a legfontosabb emberi jogok között. Tudomásul kéne venni, hogy a második világháború véget ért, és az annak nyomán kialakult sztereotípiákkal (pl. a győztesek nem sértettek emberi jogokat, a háború kirobbanásának egyik oka a nemzeti kisebbségek túlzottnak tartott követelései stb.) egyszer s mindenkorra szakítani kell, és ezzel az erkölcsi megújulással lehet keresni a válaszokat a XXI. század nagy kérdéseinek emberi jogi következményeire.

Másrészt nagy kihívást jelentenek a nemzetközi terrorfenyegetés vélt vagy valós növekedése okán bevezetett jogkorlátozó intézkedések és földrésznyi országok emberi jogokat illető merev elutasító magatartása. Ennek során a hagyományos demokráciák skizofrén helyzetekbe kényszerülnek: az emberi jogokat ugyan verbálisan számon kérik a nemzetközi kapcsolatokban, de saját jogkorlátozó intézkedéseik tekintetében teljes megértést követelnek a partnerektől. A következmény pedig nem más, mint az, hogy pl. a személyes adatok védelméhez fűződő jog már talán csak írott malasztként vegetál, és az egyes – részben önkényes – katonai akciók is kérdőjelek sorát vetik fel a kettős mérce alkalmazása vonatkozásában. Ki kell mondani: a

feltörekvő sok százmilliós vagy milliárdos lakossággal rendelkező nemzetek-országok döntő többségének, vagy akár a világ puszkaporos hordóját jelentő Közel-Kelet egyes országainak napi gyakorlata köszönő viszonyban sincs azzal, amit a nyugati típusú demokráciák emberi jogokon értenek. Az esetek többségében azonban, ún. gazdasági, politikai realitásokra hivatkozva, mégis elnéző a velük kapcsolatban alkalmazott politika. Valószínűsíteni lehet, hogy e kettős mérce és a nem nyugati típusú demokráciát működtető államok elutasító magatartása új stratégiát és taktikát követel meg az emberi jogok védelme iránt elkötelezett államoktól, az ún. nem kormányzati szervezetektől és mindazoktól, akik számára az emberi jogok védelme a továbbiakban is fontos.

Új folyóiratunk ezt a célt is szolgálni kívánja.